

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ДОПЪЛВАЩИТЕ АЛТЕРНАТИВНИ МЕТОДИ НА КОМУНИКАЦИЯ В ОБУЧЕНИЕТО И ЕЖЕДНЕВИЕТО НА ДЕЦА И УЧЕНИЦИ С МНОЖЕСТВО УВРЕЖДЕНИЯ

Маргарита Томова, Марияна Владова

Резюме: В статията е представено изследване за приложението на допълващите и алтернативни методи на комуникация в обучението и ежедневието на деца и ученици с множество увреждания. За целта в периода януари-март 2022 г. е проведено проучване сред педагогически специалисти, работещи с деца с множество увреждания, и със семействата на тези деца. Разработени са две авторски анкетни карти, за да се анализират нагласите и информираността на двете групи към допълващите и алтернативни системи за общуване. В изследването са участвали 238 педагогически специалисти и 58 родители.

В анализа на резултатите се открояват високото ниво на информираност сред специалистите за алтернативните форми на комуникация, положително им отношение към употребата на допълващите и алтернативни методи и средства на комуникация, както и напредък при децата и учениците с множество увреждания. Най-често използвани сред специалистите са картинки и пиктограми, докато при родителите водещата форма на комуникация е език на тялото, сигнали и естествени жестове. Резултатите показват от една страна добрите резултати от употребата на допълващите и алтернативни методи и средства за комуникация за развитието на децата с множество увреждания, а от друга – необходимостта от по-голяма честота в прилагането им и усъвършенстване на уменията за работа с тях както у децата, така и у възрастните.

Ключови думи: деца с множество увреждания, комуникация, семейства на деца с множество увреждания, допълващи и алтернативните системи за общуване

APPLYING ALTERNATIVE AND AUGMENTATIVE METHODS OF COMMUNICATION IN THE EDUCATION AND DAILY LIFE OF CHILDREN AND STUDENTS WITH MULTIPLE DISABILITIES

Margarita Tomova, Mariyana Vladova

Abstract: This article presents research on the application of augmentative and alternative communication methods in the learning and daily life of children and students with multiple disabilities. For this purpose, a survey was conducted between January and March 2022 among educational professionals working with children with multiple disabilities and the families of these children. Two original questionnaires were developed to analyse the attitudes and awareness of both groups towards augmentative and alternative communication systems. 238 educational professionals and 58 parents participated in the study.

The analysis of the results highlighted a high level of awareness among professionals of alternative forms of communication, their positive attitudes towards the use of augmentative and alternative methods and means of communication, and progress in children and students with multiple disabilities. Pictures and pictograms are the most commonly used among professionals, while body language, signals, and natural gestures are the leading forms of communication among parents. The results show, on the one hand, the good results of the use of complementary and alternative methods and means of communication for the development of children with multiple disabilities and, on the other hand, the need for greater frequency in their application and improvement of skills in their use, both in children and adults.

Keywords: children with multiple disabilities, communication, families of children with multiple disabilities, alternative and augmentative communication

Идейната концепция за разработване на речник е провокирана и мотивирана. Деца с множество увреждания се определят като една изключително разнородна група по отношение на възрастта, степента и комбинацията от нарушения. Едни от най-характерните затруднения, които срещат, са трудности в обучението, трудности в създаването и поддържането на социални контакти и приятелства. Поради тези причини е необходимо да се създадат образователни планове и програми за тях, с които да се акцентира върху овладяване на повече функционални умения, както и прилагане на специфични и адаптирани методи, подходи и стратегии, с които да се развие максимално техният потенциал. Една от

първите дефиниции за деца с множество увреждания възниква през периода на 1974 г. от Американския отдел по образованието, която гласи, че децата с множество увреждания са деца, които поради дълбочината на своите проблеми като физически, умствени, емоционални и сензорни нарушения се нуждаят от допълнителни образователни, медицински, социални и психофизически грижи, които да надхвърлят традиционните грижи. Според друга американска асоциация, извела определение за деца с дълбоки увреждания, се набляга над необходимостта от допълнителни грижи и непрекъсната нужда от помощ с цел овладяване на житейски дейности (Tsvetkova-Arsova, 2015). Спрямо състоянието децата и учениците с множество увреждания се обособяват в определени групи според различни признаци. Критериите за тяхното класифициране са: степен на проява на уврежданията, възрастта, на която настъпват уврежданията, и самата комбинация от увреждания.

Едни от най-засегнатите области биват уменията за независим живот и уменията за комуникация, които играят ключова роля в социализацията и обучението при децата. Тяхното обучение се различава от това на останалите ученици, поради специфичните особености в развитието им. Наличието на засегнатите области на когнитивно, социално, моторно-двигателно равнище и уменията за комуникация и общуване изместват фокуса от академичните постижения към обучение, свързано с овладяване на умения, които биха били полезни и необходими в ежедневието на тези деца.

Комуникативните способности са от главно значение за пълноценното функциониране и развитие на личността. Добрата комуникация като основен социален процес способства не само за предаване и получаване на информация за знания, мисли, чувства и вътрешни преживявания, а развива способност за мислене, създаване на социални взаимодействия и пълноценно участие в обществото. Общуването е от първостепенна важност при създаване на връзка и контакт между хората (Radulov, Tsvetkova-Arsova, 2011). Проблемите, пред които децата с множество увреждания са изправени, се характеризират най-общо с това, че те не разполагат с достатъчно средства за общуване и нямат добре изградени ясни и адекватни представи. Често пъти не проявяват желание да общуват, не умеят да създават взаимоотношения с околните и не разполагат с необходимия опит за общуване като останалите. При тази група деца комуникацията е силно засегната, поради наличието на езиково-говорни, интелектуални или физически нарушения, които се явяват като бариера в процеса на общуване. Част от нарушенията водят до затруднения в използването на стандартния и общоприет начин на комуникиране и изискват употреба на адаптирани начини за общуване (Radulov, Tsvetkova-Arsova, 2011). Изборът на най-подходящ начин за комуникация е изключително

трудна и отговорна задача и от него зависи по-нататъшното развитие на комуникативните умения у децата (Tsvetkova-Arsova, Borisova, Parapanov, 2020). Спрямо комуникативните потребности на децата с множество увреждания избраните алтернативните методи за комуникация могат да бъдат основни или допълващи самия процес.

С развитието на технологиите се дава реална възможност за равен достъп до качествено образование и общуване при децата със специални потребности (Yankova, 2020). Напредъкът и развитието в технологиите създават условия за подпомагане на уменията за комуникация у децата с множество нарушения. Едно от най-важните предизвикателства в полето на проекция на алтернативните технологии е да се вземат предвид индивидуалните потребности на потребителя, който в случая са тези деца (Yankova, 2020).

Алтернативната комуникация е система от подходи, методи и средства, които са различни от широко използваните и служат за подпомагане на разбирането и изразяването, и могат да се ползват като заместители на говора, подпомагащи разбирането и изразяването, както и като помощно средство в терапията и обучението (Balkanska, Trosheva-Asenova, 2014).

Алтернативните системи за общуване могат да се разделят в три групи:

- Нискотехнологични системи – нискотехнологичните средства са тези средства, които не са електронни и включват (Tsvetkova-Arsova, 2015):
 - език на тялото, сигнали, естествени, жестове;
 - реални обекти;
 - картинки/ пиктограми;
 - календарни системи;
 - PECS (Комуникация посредством картинки);
 - Макамон;
 - рамки с букви;
 - плоскопечатен шрифт;
- Среднотехнологични системи – среднотехнологичните средства за алтернативна комуникация са тези технологии със сложни устройства, които се захранват от батерии. В тях се включват различни устройства за генериране на гласови съобщения, както и с възможност за моментно записване на съобщения или предварително зададени такива. Към среднотехнологичните средства за комуникация се включват:
 - рекордер лента;
 - Big Mask бутон;
 - устройство от типа на Go Talk;

- Високотехнологични системи – високотехнологичните средства представляват средства за комуникация, които изискват наличие на таблет, компютър или специален софтуер. Характеризират се с това, че в тях са създадени комбинации от голямо количество картинки или символи, категоризирани по определен начин с наличие на синтезирана реч. Приложението може да се осъществява чрез клавиатура, мишка или контрол с поглед. Едни от високотехнологичните системи за алтернативна комуникация, използвани при деца с множество нарушения, са:

- софтуер BordMaker;
- Tobbi DynaVox;
- Брайлова клавиатура;
- специализиран софтуер „Писане с помощта на мисълта“;
- мишка за глава Glass Ouse.

С изброените варианти на алтернативна комуникация не се изчерпват всички методи, а се демонстрира част от тях, която се използва често в работата и обучението на деца с множество нарушения. Необходимите условия за активно приложение на алтернативните методи за комуникация са свързани с модернизиране на цялостната образователна система, наличие на техническо оборудване със системи за комуникация в училища и центрове и включване на комуникативните технологии в програмите за обучение на педагогическите специалисти (Zamfirov, 2019).

Развитието на технологиите в съвременния свят и разнообразието на методи и средства могат да се включат активно в процеса на общуване при деца и ученици с комплексни нарушения.

ДИЗАЙН НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Основната цел на това изследване е да се проучи ефективността от прилагането на различните допълващи алтернативни методи на комуникация при деца с множество увреждания – в ежедневието и обучението, както и нагласите на семействата и педагогическите специалисти към различните форми на комуникация.

Проведено бе анкетното проучване в периода януари-март 2022 г. Разработени бяха две авторски анкетни карти: за педагогически специалисти, състояща се от 14 въпроса, и за семействата – 12 въпроса. Анкетата бе разпространена чрез онлайн формат посредством Google Forms с анонимно попълване.

Включилите се участници в изследването са:

- 238 педагогически специалисти;
- 58 родители.

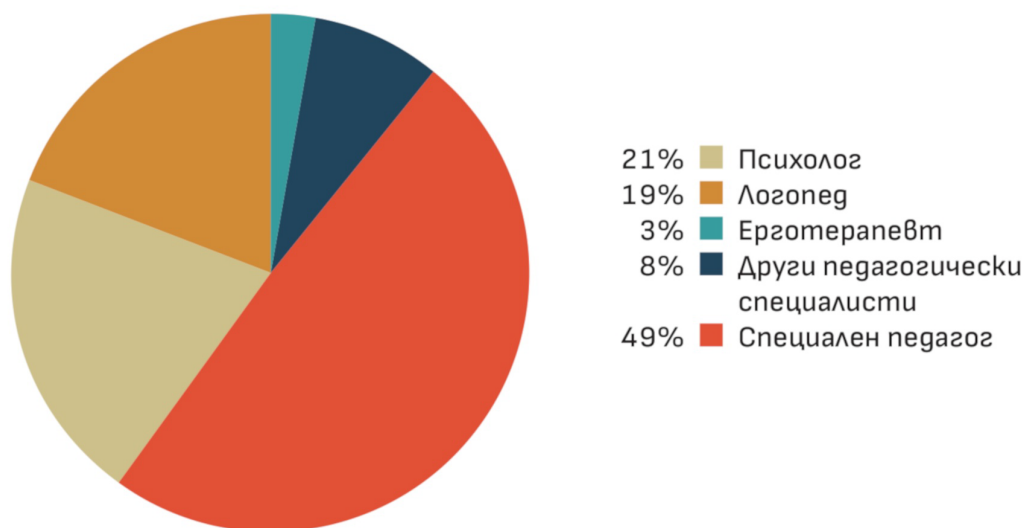
На базата на проведените анкетни изследвания при специалистите, работещи с деца с множество нарушения, и с техните родители се

оформят определени различия в прилагането на алтернативните форми на комуникация, както и в нагласите за тяхната честота и употреба. Според получените резултати ще представим съпоставка в позицията на педагогическите специалисти и родителите при прилагането на алтернативните форми и методи на комуникация.

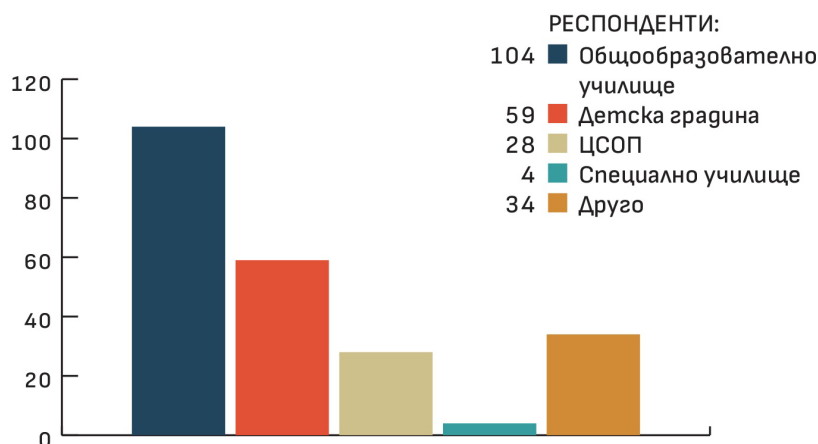
Независимо от неравномерното разпределение на педагогическите специалисти и представителите на семействата, получените резултати могат да предложат представителна картина за употребата и ефективността на алтернативните форми и методи на комуникация в обучението и ежедневието на децата с множество увреждания.

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ПОЛУЧЕНИТЕ ДАННИ

Първите въпроси от анкетната карта за *педагогическите специалисти* дават информация за професионалната им ангажираност, педагогическия стаж и практиката им с деца с множество увреждания.

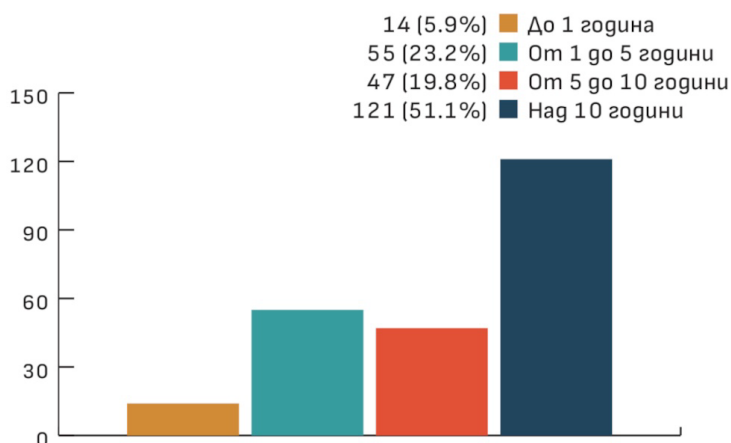
Фиг. 1. Разпределение на участниците според професионалната ангажираност

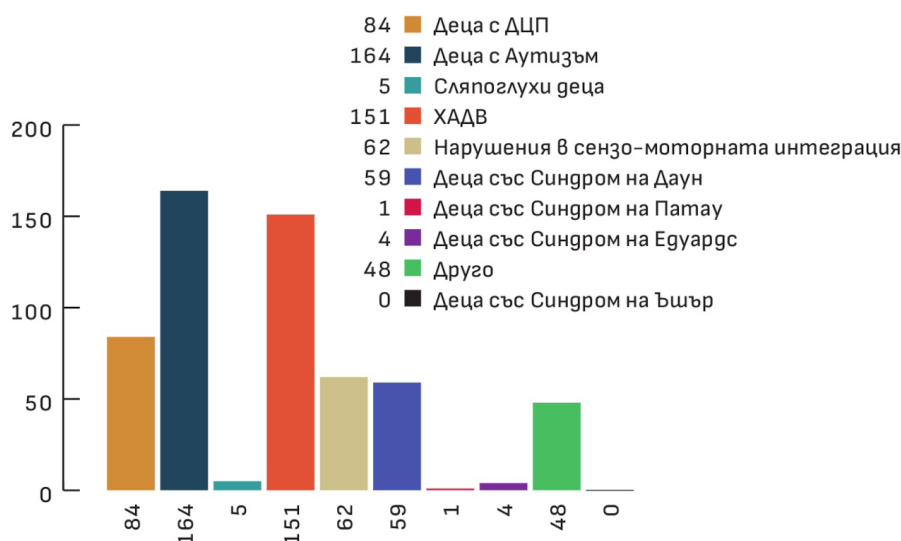
Фиг. 2. Разпределение спрямо работното място на педагогическите специалисти

Участниците, попълнили анкетната карта, са 238 души (**фиг. 1**), от които 116 са специални педагози (49%), след тях се подреждат 50 психолози (21%), 45 логопеди (19%), 7 ерготерапевти (3%), а останалите, посочили опция „други педагогически специалисти“, са 20 души (8%), като сред тях участие са взели рехабилитатори на слуха и говора, музикотерапевти, масови учители, директори и педагогически съветници.

Разпределението на **фиг. 2** дава информация относно местоработата на педагогическите специалисти и с най-голяма активност се отчитат педагозите в общобразователните училища – 104 специалисти (45%), след тях са 59 практикуващи в детски градини (26%), следват ги 28 специалисти от ЦСОП (12%), 4 души (2%), работещи в специални училища, и 35 специалисти, отбелязали в отговорите си „Друго“, като посочват РЦПППО, дневни центрове, логопедични кабинети за своя месторабота.

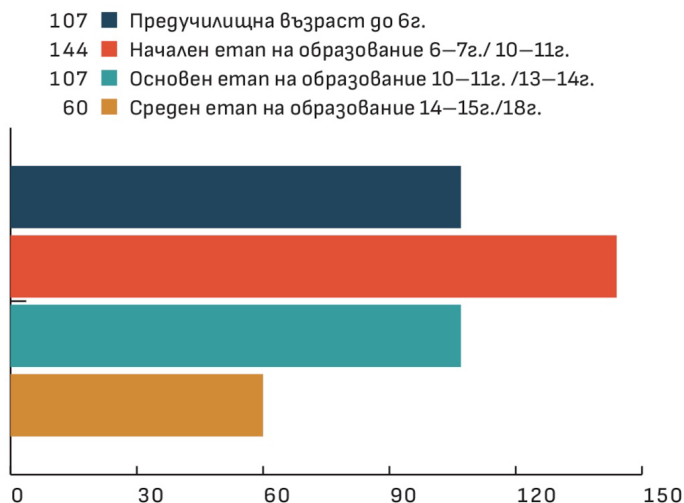
Фиг. 3. Разпределение на участниците според педагогически стаж

Фиг. 4. Разпределение на участниците според групата деца с които работят

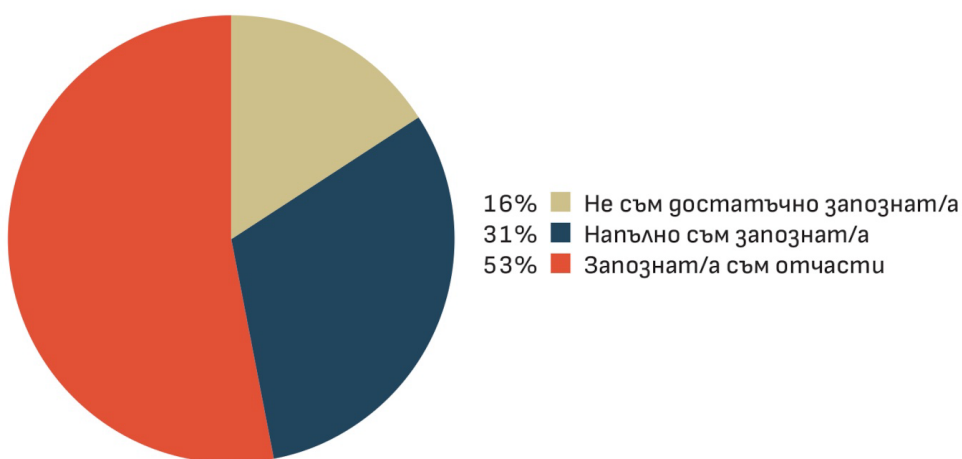
На **фиг. 3** се представя информация за педагогическия стаж на анкетираните специалисти, като с най-голям стаж – над 10 години – са 121 педагози (51%), след тях следват 55 души (23%) с период от 1 до 5 години, 47 (20%) са отговорили на въпроса от 5 до 10 години и на последно място са 14 от участниците (6%), които са посочили педагогически опит до 1 година.

Следващата фигура (**фиг. 4**) дава информация за децата, с които работят специалистите, като най-много участници 164 (28%) са посочили децата с аутизъм, след тях 151 (26%) отбелязват децата с хиперактивност и дефицит на внимание, 84 (15%) – деца с ДЦП, 62 (11%) дават отговор: деца с нарушения в сензо-моторна интеграция, 59 от участниците (10%) отчитат децата със Синдром на Даун, а за деца със Синдром на Едуардс са посочили 4 души (1%), както и 1 (1%), работещ със Синдром на Патау. Едва 5 души са регистрирали отговор за своята практика, че работят със сляпоглухи деца и ученици, а 48 (8%) са отговорили с опция „Друго“, като включват деца с езиково-говорни нарушения, специфични нарушения на способността на учене, Синдром на Рубищайн-Тейби, дислексия и слухови нарушения.

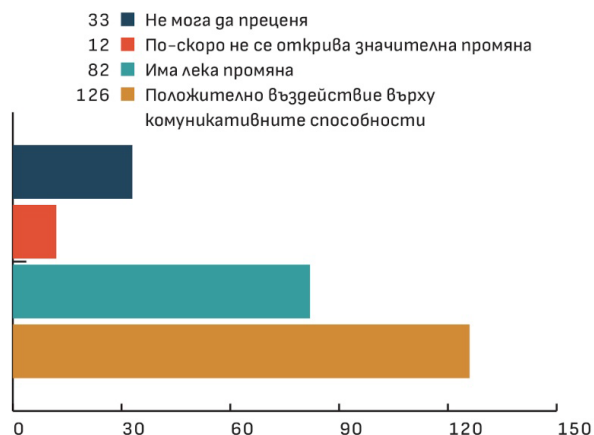
Фиг. 5. Разпределение на участниците според възрастта на децата, с които работят педагогическите специалисти

Информацията, която се предоставя от **фиг. 5** за възрастта на децата, показва следното: 144 (34%) от специалистите посочват, че работят с деца в начален етап на образование, а 107 души (26%) отбелязват практика с децата в предучилищна възраст, както и същият брой участници 107 (26%) регистрират деца в основен етап на образование, на последно място се нареждат 60 от участниците (14%), посочили практика с деца от среден етап на образование.

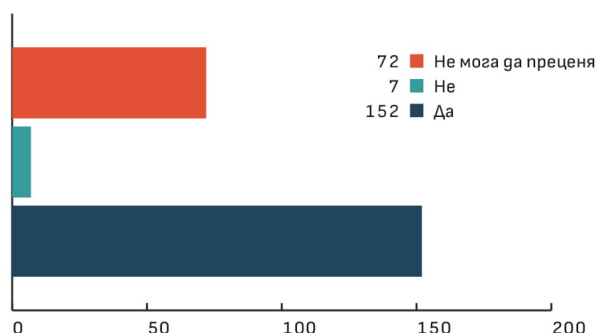

Фиг. 6. Разпределение според информираността на педагогическите специалисти за допълващите алтернативни методи на комуникация

На **фиг. 6** се наблюдават резултати, свързани с информираността на педагогическите специалисти относно допълващите алтернативни методи на комуникация. В отговорите 126 от специалистите (53%) са отбелязали „Запознат/а съм от- части“, 74 (31%) са посочили, че са напълно запознати с методите на допълваща алтернативна комуникация, а 38 души (16%) са отбелязали, че не са достатъчно запознати в конкретика.

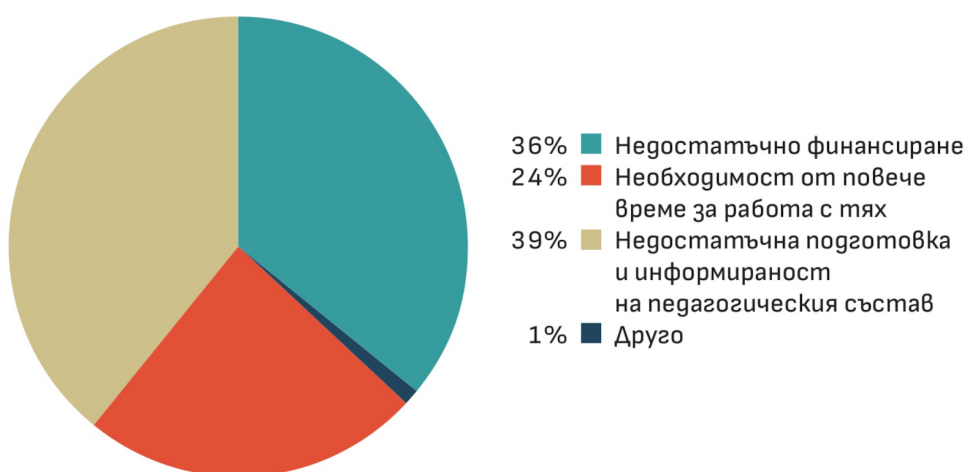
Фиг. 7. Нагласи сред учителите спрямо ефективността от алтернативните методи на комуникация

Фиг. 8. Мнението на специалистите за напредъка на децата от използването на алтернативните методи на комуникация

На **фиг. 7** се демонстрират данни на 233 от участниците, които са отговорили на въпроса за нагласите относно ефективността от алтернативните методи. От тях 126 (58%) са на мнение, че използването на допълващите алтернативни методи имат положително въздействие върху развитието на комуникативните способности у децата, 82 души (38%) са отбелязали, че се наблюдава лека промяна, но е необходимо повече време за работа с тях, 12(5%) души отговарят, че не се открива значителна промяна в комуникативните умения на децата, а 33 (13%) са посочили отговор „Не мога да преценя“.

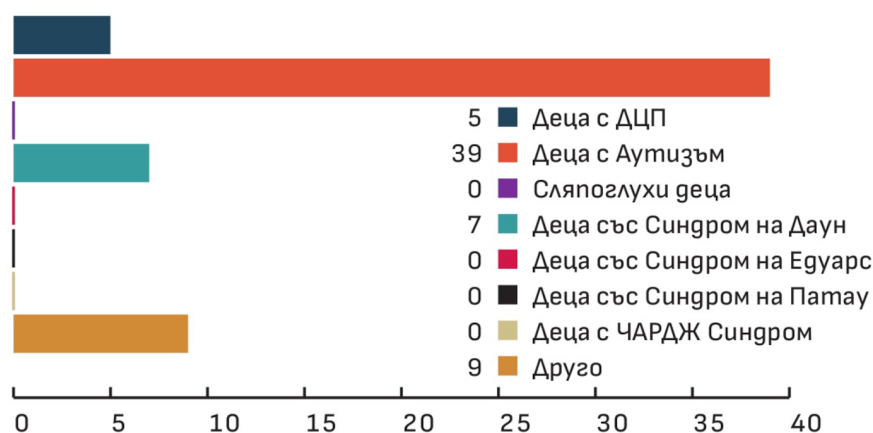
На **фиг. 8** е отразено мнението на специалистите за напредъка на децата от употребата на алтернативните методи на комуникация. Взели отношение по този въпрос са 231 от специалистите, относно постигнатия напредък в комуникацията сред децата с множество увреждания след използване на някои от алтернативните системи и методи на комуникация. От педагогическите специалисти 152 (66%) смятат, че се забелязва напредък, а 7 (3%) са на мнение, че не се установява напредък и 72 души (31%) не могат да преценят дали се постигат резултати след приложението на определените системи и форми на комуникация.

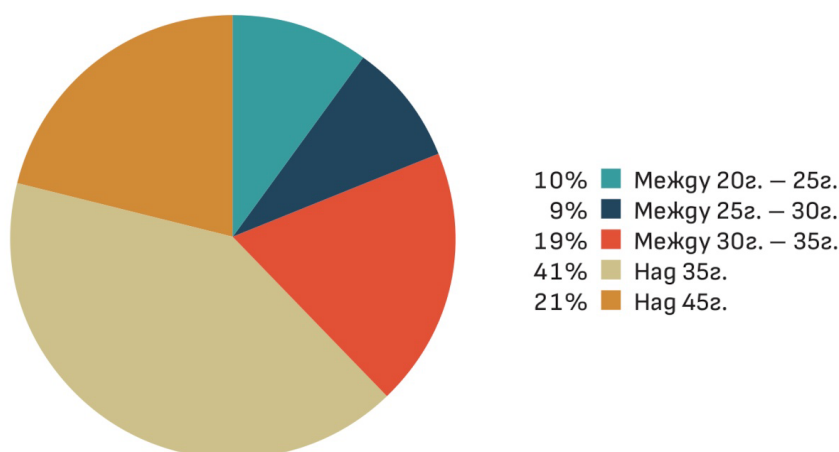
Фиг. 9. Причини за по-рядка употреба на допълващите алтернативни методи на комуникация

На зададен въпрос към анкетираните специалисти (**фиг. 9**) относно причините, поради които алтернативните методи и средства за комуникация се използват по-рядко, са регистрирани 225 отговора. Сред тях 79 специалисти (24%) са на мнение, че е необходимо повече време за работа с алтернативните методи, 129 (39%) смятат, че причината за по-рядката употреба е недостатъчната подготовка и информираност на педагогическия състав, а 122 (36%) са посочили недостатъчното финансиране като причина, опция „друго“ е отбелязана с 5 отговора (1%), като според тях причините могат да бъдат следствие на нежеланието и резервираността на родителите да използват допълващите средства за комуникация, както и индивидуалните особености на всяко дете.

Следващите данни, които ще се разгледат, са на базата на анкетното проучване, проведено със семействата на деца и ученици с множество увреждания.

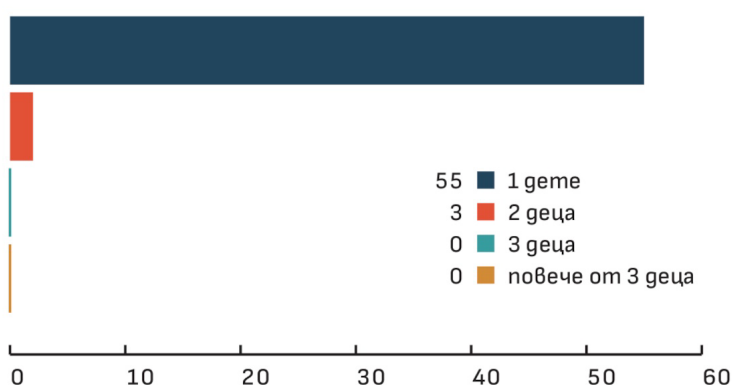
Фиг. 10. Разпределение на участниците според роднинството с детето с множество увреждания

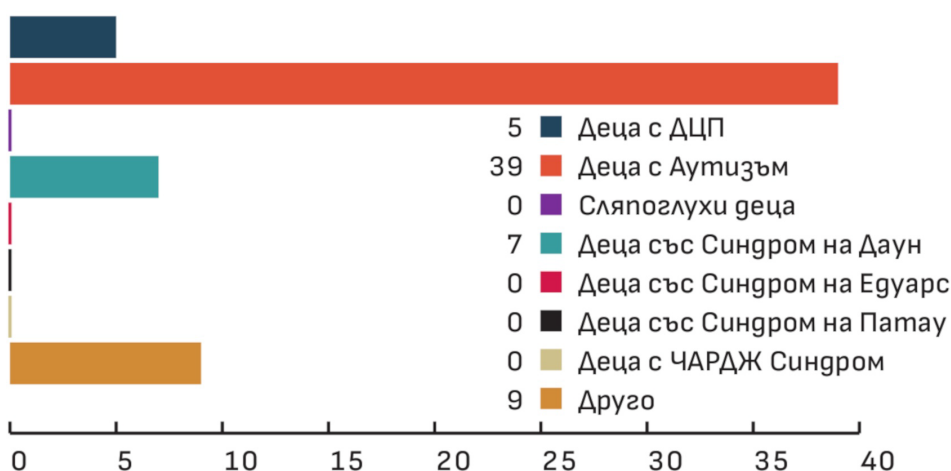
Фиг. 11. Възрастово разпределение на родители и близки на деца с множество нарушения

На **фиг. 10** се предоставя информация за роднинската връзка с децата с множество увреждания, като с най-голяма активност на включилите се са родителите – 51 души (88%), останалите 4 (7%) са брат/сестра и 3 (5%) са отбелязани като друг роднина на дете с множество увреждания.

Спрямо възрастта на включилите се родители и близки (**фиг. 11**) с най-висок процент е групата на възраст над 35 години – 24 души (41%), възраст над 45 години са отбелязали 12 души (21%), а 11 (19%) са посочили, че са на възраст между 30 – 35 години, последвани от лицата между 20 – 25 години – 6 души (10%), и 5 (9%), които посочват възрастова група между 25 – 30 години.

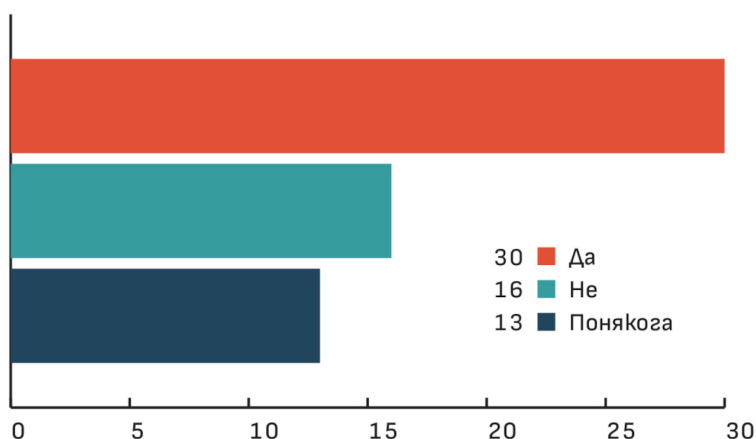
Фиг. 12. Разпределение според брой деца с множество нарушения в семейството

Фиг. 13. Разпределение спрямо нарушенията на детето

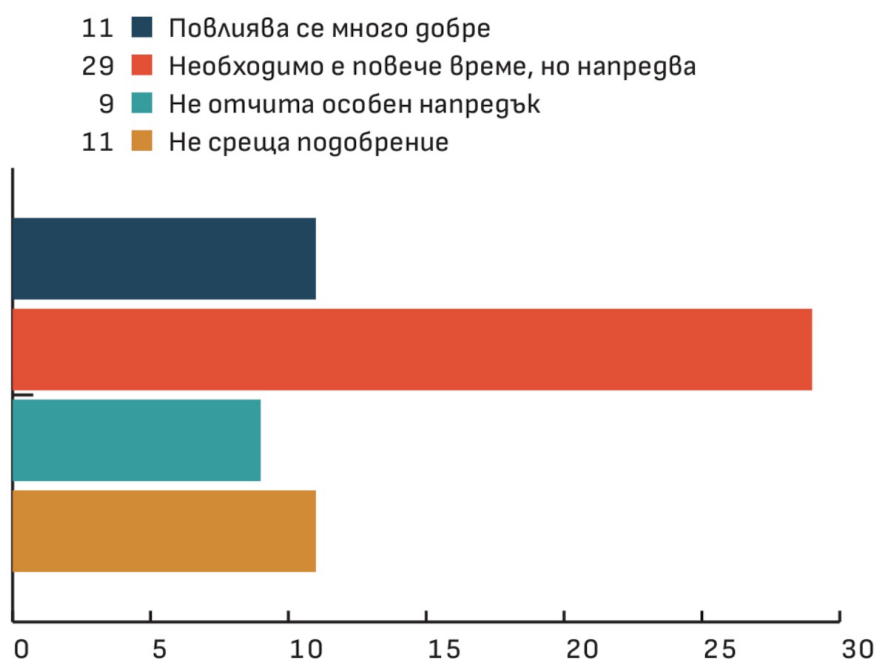
Анкетираните участници на **фиг. 12** дават информация за броя на деца с множество нарушения в едно семейство. 95% или 55 души са посочили 1 дете, а 3-ма души (5%) отбелязват 2 деца с множество нарушения в семейството.

Относно данните за диагнозата или състоянието на детето с множество увреждания (**фиг. 13**) 39 от анкетиранияте родилите и близки (65%) имат в семействата си дете с аутизъм, а дете със Синдром на Даун са посочили 7 души (12%), участниците с деца с ДЦП са 5 души (8%), а на опция „Друго“ (15%) 9 души регистрират деца с епилепсия, деца със Синдром на Денди-Уокър, ХАДВ и слухови нарушения.

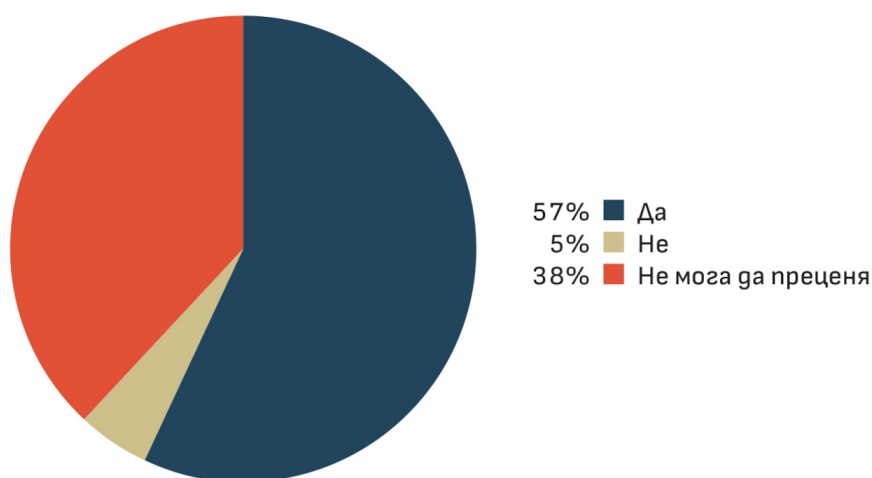

Фиг. 14. Разпределение според употребата на алтернативни помощни методи от семействата

На **фиг. 14** най-много от участниците – 30 души (51%), са регистрирали отговор „Да“ за употребата на алтернативните помощни средства; лицата, които не използват този вариант за комуникация, са 16 души (27%), а отбелязали „понякога“ са 13 (22%).

Фиг. 15. Разпределение според отчитане на напредъка при употребата на алтернативните методи и системи на комуникация

Фиг. 16. Разпределение според намеренията на родителите да се продължи употребата на алтернативните методи и средства на комуникация

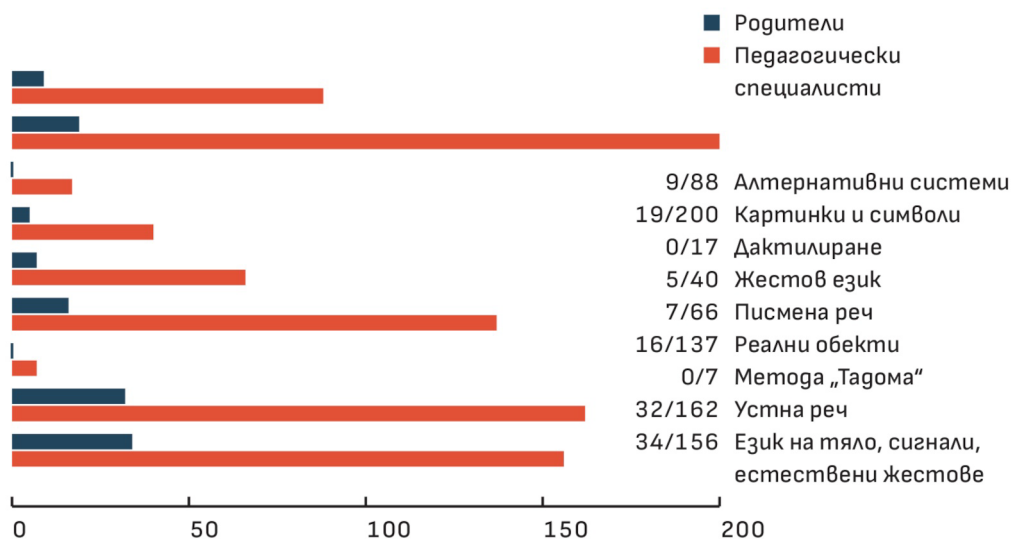
Разпределението на напредъка при децата вследствие прилагането на алтернативните методи и средства на комуникация е показано на **фиг. 15**. На нея се вижда, че 29 души (49%) от анкетираните смятат, че въпреки необходимостта от повече време за работа, децата демонстрират напредък, а 11 (18%) са на мнение, че децата се повлияват много добре. Твърдение, че децата не отчитат особен напредък, имат 9 души (15%) и 11 (18%) са отбелязали, че не се среща подобрение след употребата на допълващите и алтернативни системи и методи на комуникация.

На **фиг. 16** са видими намеренията на родителите относно това, дали биха продължили да използват алтернативните методи и системи на комуникация в развитието на комуникативните умения при децата си. Най-много участници – 33 (57%), са на мнение, че биха продължили да използват алтернативните методи за общуване със своите деца, 22 души (38%) са посочили, че не могат да преценят, а едва 3 (5%) смятат, че не биха продължили да използват този метод на комуникация.

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ДВЕТЕ ГРУПИ АНКЕТИРАНИ УЧАСТНИЦИ

На базата на проведените анкетни изследвания със специалистите, работещи с деца с множество увреждания, и с техните родители се оформят определени различия относно прилагането на алтернативните форми на комуникация и мнението и нагласите за тяхната честота на употреба. Според получените резултати ще се представи една обосновка в позицията на педагогическите специалисти и родителите при прилагането на алтернативните форми и методи на комуникация.

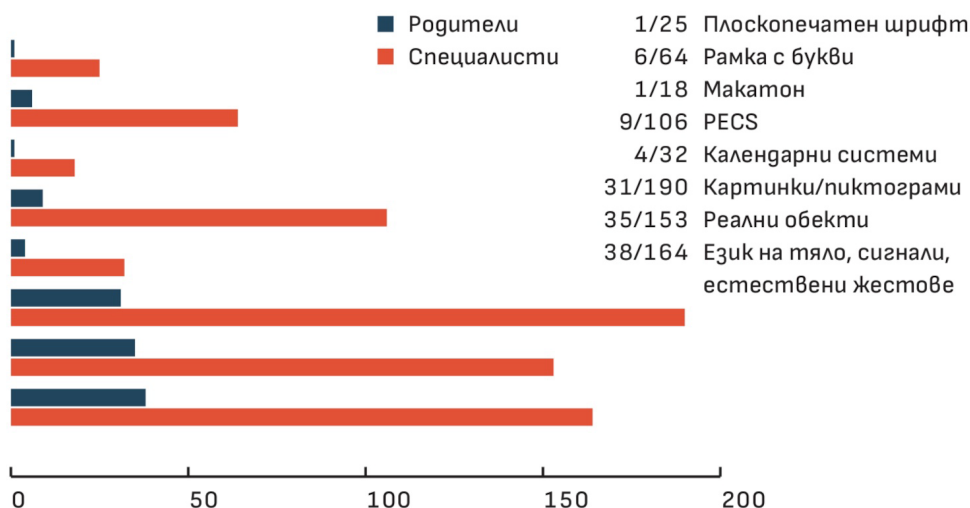
На въпроса относно вида на алтернативните методи на комуникация, прилагани при работа с деца с множество увреждания – от педагозите и в домашна среда от семействата, се наблюдават следните тенденции:

Фиг. 17. Съпоставяне на използваните форми и методи на комуникация между специалистите и родителите

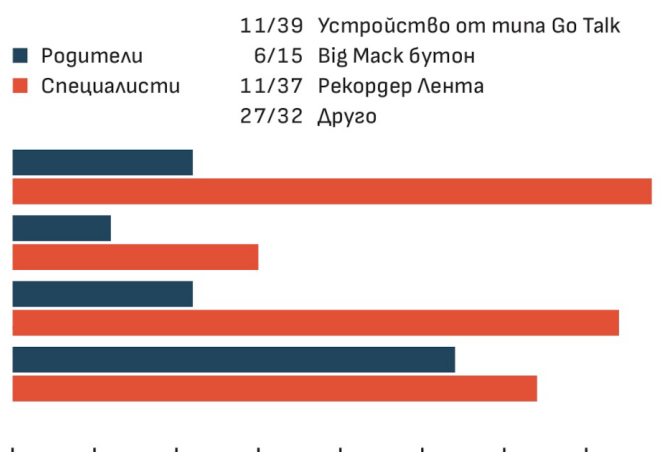
На базата на получените данни в сравнителен план (фиг. 17) се наблюдава фактът, че специалистите, работещи с деца и ученици с множество нарушения, използват най-много в своята практика картинки и символи (23%), които са водещи поради специалната подготовка, която имат те, уменията им за адекватно моделиране и адаптиране на конкретните ресурси спрямо нуждите на всяко едно дете със специфични потребности и адекватното им прилагане в комуникацията и социалното взаимодействие с децата. Родителите от своя страна отбелязват най-голямо приложение на езика на тялото, сигнали и естествени жестове (18%), което най-вероятно се дължи на факта, че те са сред най-използваните и достъпни в домашна среда, което ги прави така популярни сред семействата на децата с множество увреждания. Най-рядка се отчита употребата на метода „Тагома“ (1%) сред специалистите, което най-вероятно изхожда от спецификата му, а родителите го отчитат като неизползваем метод, поради недостатъчната информираност и обучение за използването му, както и употребата на дактилна реч, която не се осъществява в семейна среда, но се използва сред 17% от специалистите. Прави впечатление контрастът в съпоставката при използване на останалите форми и методи на комуникация – устна реч (162 специалисти, 32 души в семейна

среда), писмена реч (66 специалисти, 7 души в семейна среда), реални обекти (137 специалисти, 16 души в семейна среда), като резултатите процентно надделяват при педагогическите специалисти. Прави впечатление слабо то им приложение в семейна среда, въпреки достъпността на посочените методи и факта, че не изискват специална подготовка и ресурси.

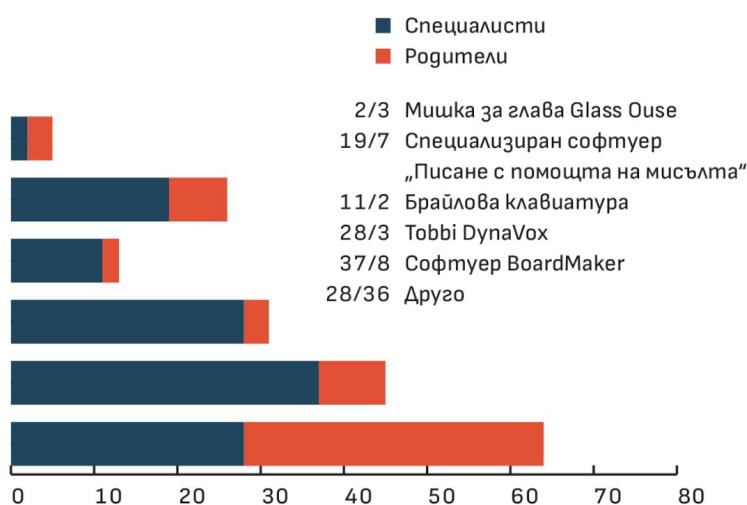
Фиг. 18. Сравнение на приложение на нискотехнологичните системи на комуникация сред специалистите и родителите

На **фиг. 18** се обобщават резултатите от приложението на нискотехнологичните системи на комуникация сред специалистите и родителите. С най-голямо приложение на нискотехнологичните средства от практиката на педагогическите специалисти се явяват картинки/пиктограми (25%), последвани от естествени жестове, реални обекти и PECS. Отново може да се отбележи, че това е така поради тяхната специфика и подготовката на специалистите, свързана с ресурсите и адекватното им приложение в развитието на комуникативните умения при децата с множество увреждания. С най-висок процент сред родителите са използването на език на тяло, сигнали, естествени жестове (22%), следвани от реални обекти, картинки/пиктограми, вероятно отново преобладаващи поради честотата на употреба в семейна среда. С най-малка честота на употреба на нискотехнологичните средства на комуникация специалистите отбелязват системата „Макатон“ – 3% (този резултат съвпада с отговорите на родителите) и плоскопечатния шрифт – 3%. Би следвало да се вземе предвид фактът за недостатъчната информираност и специална подготовка за използването и приложението им при децата с множество нарушения.

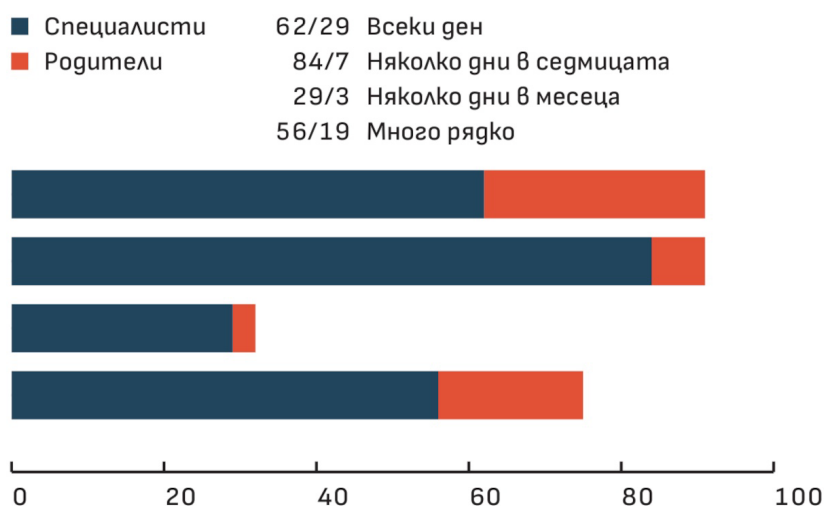
Фиг. 19. Сравнение на среднотехнологичните системи на комуникация между специалисти и родители

От сравнителните резултати на **фиг.19** може да се види, че педагозите отбелязват устройството от типа на Go Talk (32%) като едно от най-използваните среднотехнологични средства на комуникиране с деца и ученици с множество нарушения, вероятно поради уменията им да го прилагат в процеса на работа, а 30% посочват използването на рекордер лентата. Членовете от семейства регистрират опция „друго“ (26%), като в тях преобладаващите отговори са от типа на „не използвам“, което може да се дължи на ограничеността от устройства или недостатъчно информираност за използването им. С най-малка активност на приложение специалистите посочват Big Mask бутоните (12%), както и родителите, като тук отново причината е възможно да бъде същата.

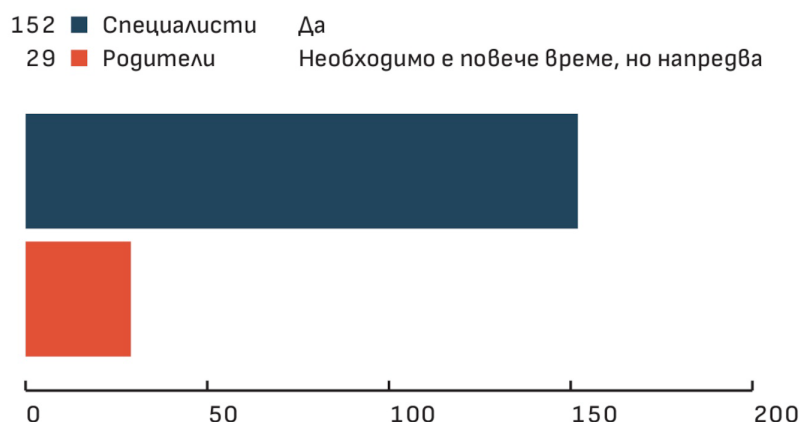
Фиг. 20. Сравнение на приложение на високотехнологичните средства от специалисти и родители

На **фиг. 20** е представено в сравнителен план приложението на високотехнологичните средства от специалисти и родители. С най-голяма честота специалистите използват софтуера BoardMaker (29%), последван от Tobbi Dynavox, а родителите, посочващи опция „друго“ (22%), масово отговарят „не използвам“. Причините могат да бъдат: недостатъчната информираност за разнообразието при високотехнологичните средства за комуникация; ограничен достъп до тях, който от своя страна може да е следствие на недостатъчно финансиране и съответно закупуване. Също така, не на последно място, като причина може да се отбележи и необходимостта от конкретни умения за успешно използване и приложение в процеса на комуникация с децата. Най-малко използвана от специалистите е мишката за глава Glass Ouse (3%), както и от родителите, а също и Брайловата клавиатура (9%), за което отново причината може да бъде необходимостта от обучение за адекватното приложение, а също и ограниченият достъп до тях като ресурси.

Фиг. 21. Сравнение на честота на използване на алтернативните помощни методи между специалистите и родителите

Според сравнителните данни от **фиг. 21** за честотата на използване на алтернативните методи и форми на комуникация най-голяма активност има сред специалистите, посочили „няколко дни в седмицата“ (36%), а родителите са на мнение, че ги използват всеки ден (27%). Възможно е разликата да е в резултат от времето, което имат специалистите за работа и взаимодействие с децата, спрямо всекидневното използване от родителите в семейната среда.

Фиг. 22. Съпоставка на мнението на специалистите и родителите относно напредъка при децата

Въз основа на различни въпроси зададени към педагогическите специалисти и към родителите на деца с множество увреждания за напредъка, който постигат децата чрез използване на помощни алтернативни методи и системи, максимални резултати сред специалистите се отчитат за отговор „Да“ – (66%) 152 души. На зададения въпрос към членовете на семействата водещ отговор е: необходимостта от повече време, но се отбелязва положителен напредък от 29 души (49%).

Анализът потвърждава наличие на определени различия между мнението на педагогическите специалисти и родителите на деца с множество увреждания относно разнообразието и ефективността от употребата на алтернативните методи и средства за развитие на комуникативните умения на децата с множество увреждания, както и относно изградените нагласи за тяхното използване.

Ще направим съпоставка с подобно изследване, проведено през 2020 година от фондация АСИСТ – Помагащи технологии, имащо за цел да даде информация за нивото на запознатост и честотата на използване на технологичните средства за допълваща и алтернативна комуникация от специалистите в РЦПППО. Резултатите са регистрирали положително отношение към използването на допълващите алтернативни методи и средства за комуникация, но от друга страна, и слабо познаване и използване на такива средства и методи, което в сравнение с проведеното от нас проучване показва определени разлики. В настоящото изследване приложението на нискотехнологичните средства за комуникация е най-разпространено в сравнение с проучването от фондация АСИСТ, където резултатите отчитат, че 45% от участниците изобщо не използват нискотехнологичните системи сред децата със специални потребности,

както и 70% от участниците не са запознати с високотехнологичните системи на комуникация. Данните, анализирани по-горе, показват, че с най-голямо приложение на нискотехнологичните средства от практиката на педагогическите специалисти се явяват картинки/пиктограми (25%), последвано от реалните обекти, жестовете, естествените сигнали, език на тялото и PECS, използвани за развитието на комуникативните умения при децата с множество увреждания. За приложението на високотехнологичните системи в проведеното изследване установяваме, че 29% от специалистите използват активно в своята практика BoardMaker, а 22% посочват опция „друго“, което може да доведе до извода, че в рамките на 2 години се е повишила информираността и употребата на нискотехнологичните и високотехнологичните системи в педагогическата работа на специалистите.

Във връзка с по-слабата употреба на допълващите алтернативни методи и средства на комуникация като фактор в нашето изследване се отчита недостатъчната подготовка и информираност на педагогическия състав, както и недостатъчното финансиране, което се маркира и в изследване, което е проведено през 2017 г. от Hristova, Grinberg (2018) и Grinberg, Hristova (2021).

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

Като резултат от проведеното изследване могат да бъдат представени няколко основни извода:

- Прави впечатление относително високото ниво на информираност сред специалистите за алтернативните форми на комуникация – 31% са напълно запознати, а 53% са запознати отчасти.
- Около 50% от педагогическите специалисти имат положително отношение към употребата на допълващите алтернативни методи и средства на комуникация при деца и ученици с множество увреждания.
- 66% от специалистите са на мнение, че се забелязва напредък вследствие на употребата на допълващите алтернативни системи, а 49% от родителите отбелязват необходимостта от повече време в използването им, макар че имат положителното влияние върху децата.
- Във връзка с приложението на допълващите алтернативни системи на комуникация 57% от родителите на деца с множество увреждания биха продължили употребата им в бъдеще с цел развитие на общуването при своите деца.
- Сред причините за по-рядката употреба на алтернативните системи учителите отчитат недостатъчната подготовка и информираност сред педагогическия състав – 39%, както и ниската финансова подкрепа – 36%.

- Относно честотата на употреба 36% от специалистите посочват, че използват алтернативните методи и форми на комуникация „няколко дни в седмицата“, а 27% от родителите ги използват всеки ден.

В сравнителен план достигнахме до следните изводи:

- В работата с децата с множество увреждания специалистите използват най-често картинки и пиктограми – 23% , а едва 1% прилагат метода „Тадома“. Сред родителите водеща форма на комуникация е език на тялото, сигнали и естествени жестове – 18%, а по-рядко се прилагат жестов език и писмена реч.
- Относно употреба на нискотехнологичните средства за комуникация: водещи при педагозите са картинки и пиктограми – 25%, а най-рядко се използва системата „Макатон“ – 3%. При родителите отново са водещи език на тялото, сигнали и естествени жестове – 22%, не се използват „Макатон“ и плоскопечатен шрифт.
- Относно употреба на среднотехнологичните средства за комуникация: при специалистите най-разпространено е „Go Talk“ – 32%, с по-ниска честота на употреба е „Big Mack“ – 12%. Сред родителите водещ отговор е „Друго“ – 26%, като голяма част са посочили, че не използват.
- Относно употреба на високотехнологичните средства за комуникация: в тази категория сред педагозите водещи са използването на Boardmaker – 29%, последвано от Tobi Dynavox, най-рядко се прилагат Glass Ouse и Брайлова клавиатура – 9%. За съжаление отново сред родителите се регистрира отговор „Друго“ – 22%, като отбелязват, че не използват.

ОСНОВНИ ПРЕПОРЪКИ

На базата на получените данни може да се направят определени препоръки относно употребата, ефективността и нагласите към допълващите алтернативни методи и средства на комуникация както сред специалистите, така и сред родителите на деца с множество нарушения.

- Основната препоръка към педагогическите специалисти е повишаване на информираността, включване в обучения и допълнителни квалификации, които биха надградили уменията и компетентностите, необходими в работата с деца с множество увреждания, както и познанията им за допълващите алтернативни средства за комуникация.
- Повишаване на информираността на родителите на деца с множество увреждания относно разнообразието от комуникативни методи и средства, които успешно биха могли да се включват в дейността и ежедневието на децата.
- Необходимост от наличие на технически средства и пособия за допълваща алтернативна комуникация в училищните звена,

детски градини и центрове, както и адекватно обучение за тяхната употреба, насочено към специалисти и родители. Това следва да е една от приоритетните области в процеса на приобщаващото образование с цел осигуряване на адекватна подкрепа, насочена към децата с увреждания.

- Разработване на програми, включващи приложението на алтернативните системи и методи на комуникация в най-ранна възраст, с което да се формира и развие комуникативното взаимодействие на децата.
- При необходимост от алтернативни системи за комуникация е подходящо конкретните пособия да бъдат подsigурявани на младежи и възрастни лица с увреждания с цел подпомагане на професионалното и личностното развитие, както и за премахване на комуникационните бариери.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение отбелязваме, че настоящата област на изследване е от изключително значение за развитието на децата с множество увреждания, за тяхното адаптиране и социализация. Анализирайки нагласите, информираността и актуалната употреба на конкретните форми и средства за комуникация, може да се даде обективна картина за нивото на тяхната употреба и ефективността при децата със специални потребности. На базата на получените резултати от двете анкетни проучвания сред специалисти и родители се доказва успешната употреба на допълващите алтернативни методи и средства за комуникация от деца с множество увреждания, както и положителният характер следствие от работата с тях, но въпреки това има все още необходимост да се усъвършенстват определени умения, които да спомогнат за максимално използване и прилагане на допълващите методи и средства в развитието на комуникативните умения на децата.

Наличието на различни, адаптирани средства и технологии може да даде тласък в общуването, социализацията и изразяването на техните желания и потребности. Възможно е да се постигне определено ниво на самостоятелност и перспектива на живот. Всички хора, които разчитат на допълващата алтернативна комуникация, имат възможност и право на глас. Разработването на допълващата алтернативна комуникация предлага голям потенциал за повишаване на ефективността на хора със сложни комуникативни нужди, въпреки това за мнозина от тях този потенциал не се реализира напълно (Beukelman, Light, 2020). Като част от успешното прилагане на разнообразието от допълващи алтернативни средства за комуникация е важна ролята на семействата, на специалистите и на цялото общество, което да може да приема и разбира различията.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Balkanska, N., Trosheva-Asenova, A. (2014): Балканска, Н., Трошева-Асенова, А. (2014). Приобщаване на детето с увреден слух в общообразователната среда, Изд. „Феномен“, София, ISBN: 978-954-549-109-2. [Balkanska, N., Trosheva-Asenova, A. (2014). Priobshtavane na deteto s uvreden sluh v obshtoobrazovatelna sreda, Izd. „Fenomen“, Sofia, ISBN 978-954-549-109-2].
- Grinberg, M., Hristova, E. (2021): Гринберг, М., Христова, Е. (2021.) Компетентности и нагласи на специалистите от РЦПППО в областта на технологичните средства за допълваща и алтернативна комуникация, фондация „Асист – Помагачи технологии“, Департамент „Когнитивна наука и психология“, НБУ [Grinberg, M., Hristova, E. (2021). Kompetentnosti i naglasi na spetsialistite ot RTSPPO v oblastta na tehnologichnite sredstva za dopalvashta i alternativna komunikatsia, Fondatsia „Asist-Pomagashti tehnologii“, Departament „Kognitivna nauka i psihologia“, NBU].
- Zamfirov, M. (2019): Замфиров, М. (2019). Информационни и комуникационни технологии в обучението и работа в дигитална среда за ученици със специални образователни потребности, УИ „Св. Климент Охридски“, София, ISBN: 978-954-07-4696-8. [Zamfirov, M. (2019). Informatsionni i komunikatsionni tehnologii v obuchenieto i rabotata v digitalna sreda za uchenitsi sas spetsialni obrazovatelni potrebnosti, UI „Sv. Kliment Ohridski“, Sofia, ISBN: 978-954-07-4696-8].
- Radulov, V., Tsvetkova-Arsova, M., (2011): Радулов, В., Цветкова-Арсова, М. (2011). Психология на зрително затруднените, Изд. „Феномен“, София, ISBN: 978-954-549-096-5. [Radulov, V., Tsvetkova-Arsova, M. (2011): Psihologiya na zritelno zatrudneni, Izd. „Fenomen“, Sofia, ISBN: 978-954-549-096-5].
- Tsvetkova-Arsova, M. (2015): Цветкова-Арсова, М. (2015). Педагогика на деца и ученици с множество увреждания, Изд. „Феномен“, София, ISBN: 978-954-549-111-5. [Tsvetkova-Arsova, M. (2015): Pedagogika na detsa i uchenitsi s mnojestvo uvrejdaniya, Izd. „Fenomen“, Sofia, ISBN: 978-954-549-111-5].
- Tsvetkova-Arsova, M., Borisova, D., Parapanov, S. (2020). Цветкова-Арсова, М., Борисова, Д., Парapanov, С. (2020). Методическо ръководство за обучение на сляпо-глухи по български жестов език и алтернативни средства за комуникация, Министерство на образованието и науката, София, ISBN: 978-954-8973-33-5. [Tsvetkova-Arsova, M., Borisova, D., Parapanov, S. (2020): Metodicheskoto rakovodstvo za obuchenie na slyapo-gluhi po Balgarski Jestov ezik i alternativni sredstva za komunikatsia, Ministerstvo na obrazovaniето i naukata, Sofia, ISBN: 978-954-8973-33-5].
- Yankova, J. (2020). Янкова, Ж. (2020). Помощни средства и технологии за деца и ученици със специални образователни потребности в приобщаващото образование, УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, ISBN: 978-619-202-568-7. [Pomoshtni sredstva i tehnologii za detsa i uchenitsi sas spetsialni obrazovatelni potrebnosti v priobshtavashtoto obrazovanie, UI „Paisii Hilendarski“, Plovdiv,

ISBN: 978-619-202-568-7].

Beukelman, D. R., & Light, J. (2020). *Augmentative & Alternative Communication: Supporting children and adults with complex communication needs* (5th edition). Baltimore, London, Sydney: Paul H. Brooks Publishing.

Hristova, E., & Grinberg, M. (2018). *Study: Barriers to the wider deployment of person centred technology in services for persons with disabilities*. EASPD (European Association of Service providers for Persons with Disabilities)

За авторите:

Гл. ас. д-р Маргарита Томова

Факултет по науки за образованието и изкуствата към Софийски университет „Св.

Климент Охридски“, катедра „Специална педагогика“.

Научни интереси в областта на Брайловото ограмотяване, зрителното подпомагане и рехабилитация на слабовиждащите, тактилните материали в процеса на ранно ограмотяване при лицата с нарушено зрение, технологиите в обучението и ежедневието на незрящите. Брой публикации: над 25.

Контакт: Адрес: София 1574, бул. „Шипченски проход“ № 69А

E-mail: mvenelinov@uni-sofia.bg

Марияна Влагова

Магистър по слухово-речева рехабилитация, специален педагог

E-mail: mariyanavladova22@gmail.com

About the authors:

Senior Assist. Prof. Margarita Tomova, PhD

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Faculty of Educational Studies and the Arts

Department of Special Education

Contact: Bulgaria, Sofia, 69A, Shipchenski prohod Blvd

E-mail: mvenelinov@uni-sofia.bg

Mariyana Vladova

Master of Auditory-speech rehabilitation, Special education teacher

E-mail: mariyanavladova22@gmail.com